

Dk. Jeffrey Hudon, Akiolojia ya Kibiblia, Kipindi cha 7, Uwanja wa Kijiografia, Sehemu ya 3

© 2024 Jeffrey Hudon na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dkt. Jeffrey Hudon katika mafundisho yake kuhusu Akiolojia ya Kibiblia. Huu ni kipindi cha 7, Uwanja wa Kijiografia, Sehemu ya 3.

Sawa. Eneo letu linalofuata la kujifunza tunapoangalia muktadha wa kijiografia wa kuelewa akiolojia ya Biblia ni Shefela. Hilo ni neno la Kiebrania linalomaanisha nchi tambarare tena, lakini kwa kweli ni vilima na mabonde, na unaweza kuona picha zake hapa, na hapa. Na tena, hilo limechukuliwa kutoka kwa mtazamo wa Waisraeli juu katika nchi ya vilima wakiangalia magharibi na kuona nchi tambarare au vilima vilivyo chini yao, na hapo ndipo neno Shefela linapotokea. Shefela ni mfululizo wa mabonde yanayotoka katika nchi ya vilima na kuteleza kuelekea pwani.

Ziko katika mfuatano. Bonde la Ayaloni, na tena hapa ndipo jua liliposimama tuli katika Kitabu cha Yohana wakati wa ushindi. Mji mkuu kando ya Bonde la Ayaloni ni Gezeri.

Na kisha kusini zaidi kuna Bonde la Soreki, na hilo linakuja au linaanzia karibu na Yerusalemu, Bonde la Refaimu. Na Bonde la Soreki tena linamaanisha nyekundu, labda kutokana na kilimo cha zabibu kilichofanyika kando yake. Na jiji kuu hapo, aina ya mji wa lango, ni Beit Shemeshi.

Na chini zaidi kungekuwa Timna. Na kisha kusini zaidi kutoka Bonde la Soreki kuna Bonde la Ela, maarufu, bila shaka, kwa vita kati ya Daudi na Goliathi. Lakini jiji kuu hapo, jiji la lango, ni Azeka, mji wa Israeli na mji wa Kanaani.

Kusini zaidi kuna Bonde la Lakishi, ambalo linatawaliwa na eneo la Lakishi, jiji kuu la Lakishi. Tena, picha hizi zinaonyesha mandhari ya eneo hilo. Una mabonde na vilima vya chini, vilima vya chini, bora kwa kilimo.

Lakini kumbuka, kijiografia, una Wafilisti hapa na Waisraeli hapa juu. Tunazungumzia kuhusu muktadha wa utawala wa kabla ya utawala wa kifalme wa Enzi ya Chuma hapa. Na kwa hivyo, Shefela ilitumika kama eneo la mpaka.

Hapa ndipo vita, vita na mapigano mengi yalipotokea. Kama Waisraeli wangekuwa na nguvu, wangewasukuma Wafilisti kurudi kwenye uwanda wa pwani. Kama Wafilisti wangekuwa na nguvu, wangewasukuma Waisraeli kurudi kwenye nchi ya vilima na hata zaidi.

Kwa hivyo hiyo inatupa wazo la umuhimu wa Shefela. Hapa kuna Bonde la Kisiwa. Unaweza kuona barabara kuu ya kisasa hapa kwa mbali.

Lakini tena, maarufu sana katika nyakati za kale na za kisasa kwa vita na mapigano yanayopiganwa katika bonde hili. Bonde zuri. Na hapa kuna jiji kubwa linalotawala Bonde la Kisiwa, ambalo ni Gezeri.

Na Gezeri ulikuwa mji wenye nguvu wa Wakanaani na baadaye mji wa Israeli. Mji ambao Sulemani aliujenga katika kitabu cha 1 Wafalme unataja hilo. Na hili ndilo lango maarufu la Sulemani huko Gezeri.

Unaweza kuona mfereji wa maji wa jiji ukienda hapa. Huu ungekuwa umetengenezwa kwa lami. Huu ndio lango la ndani la kuingia mjini na vyumba sita hapa na lango hili maarufu la vyumba sita linaloonyeshwa tena hapa.

Mnara mwingine maarufu huko Gezeri ni mahali pa juu pa Wakanaani, mfululizo wa kura kubwa, mawe yaliyosimama ambayo yalikuwa aina fulani ya eneo la ibada kwa Wakanaani katika Enzi ya Shaba. Sasa haya zamani yanaweza kuwa yalibandikwa maandishi au michoro. Na bila shaka, hayo yote yamefutwa kwa muda mrefu, lakini bado yamesimama na kwa kweli yalichapishwa hivi karibuni na Bill Deaver katika gazeti.

Sawa, linalofuata kusini ni bonde la kihistoria na hili ni maarufu kwa hadithi katika kitabu cha Waamuzi zinazomzunguka Samsoni. Na Samsoni, hili ni aina ya upinde wake wa baili wakati wa maisha yake. Na unaweza kuona baadhi ya matukio huko kutoka bonde hilo.

Beth Shemeshi ndio mji mkuu hapa. Inavutia tena, mji wa Kanaani, wakati huo wa Israeli. Na unakumbuka simulizi la Sanduku ambapo Sanduku lilitekwa na Wafilisti katika Vita vya Ebenezeri karibu na Afeki na kisha likazunguka miji ya Wafilisti na kusababisha matatizo ya kila aina, na Wafilisti walilirudisha kwa gari la kukokotwa kwenye bonde la kihistoria na watu wa Beth Shemeshi walikuwa wakilima na waliona gari hilo likija na wakatoa dhabihu kwa ng'ombe na walikuwa wakifurahi kwamba Sanduku la Bwana lilikuwa limerudi mikononi mwa Waisraeli.

Beth Shemesh imechimbwa mara kadhaa, hivi karibuni na Chuo Kikuu cha Tel Aviv, na kuna ushahidi mwingi wa uvamizi wakati wa Enzi ya Chuma, haswa wakati wa karne ya 8; kwa kushangaza, tutazungumzia kuhusu hili baadaye, halikuwa na ngome. Hatuwezi kupata ukuta wa jiji, ambao unaweza kuwa na maana za kuvutia za kijiografia. Kuna Zora, mji wa Samson, tena kwenye kilele hiki cha kilima hapa, leo kikiwa na misitu na kufunikwa na upandaji miti wa Ardhi Takatifu ambao umekuwa ukiendelea pande zote mbili za Bonde la Yordani.

Bonde la Elah hapa ndipo Daudi alipopigana na Goliathi tena na tuna muhtasari wa kuvutia hapa wa mahali mambo yalipotokea. Bonde la Elah lenyewe hapa, hapa ni upande wa mashariki, hapa ni upande wa magharibi, na mahali, mahali maarufu sasa

pa Khirbet Qeiyafa, ambayo inaweza kuwa Sha'arim ya kibiblia, tena aina mbili ya Sha'ar au lango kwa sababu kulikuwa na malango mawili yaliyopatikana hapo. Je, hii ilikuwa ngome ya Sauli au ilikuwa ngome ya Daudi? Kuna maswali kuhusu hilo.

Je, Daudi alijenga nguzo hapa au mji hapa au ulijengwa mapema na Sauli? Lakini Waisraeli walipiga kambi katika eneo hili na kisha kambi ya Wafilisti ilikuwa ng'ambo ya bonde na Daudi na Goliathi walipigana katika eneo hili hapa. Kwa hivyo hiyo inatoa mtazamo mzuri wa uwanja wa mashindano haya ya Mano E Mano, mtu kwa mtu. Cha kufurahisha ni kwamba, Azeka iko hapa, tena, baadaye katika jiji muhimu la Yuda.

Gathi ya Wafilisti, mji wa Goliathi uko mbali sana hapa katika uwanda wa pwani, bado uko katika Bonde la Ela, kando ya Bonde la Ela hapa. Mawazo ya awali kuhusu Sha'arim kwa sababu Wafilisti walikimbia kupitia njia ya kuelekea Sha'arim. Na pendekezo moja lilikuwa kwamba kulikuwa na njia mbili kuzunguka Azeka, malango mawili ya kuingia uwanda wa pwani.

Na hiyo ilikuwa maelezo mazuri. Lakini sasa tuna jiji hili hapa lenye malango mawili na hilo linaweza kuwa eneo lililo nyuma ya jina hilo. Na kisha chini zaidi tuna Tel Es-Safi, ambayo tumeona slaidi zake hapo awali.

Gan Leumi Tel Tzafit, Bustani au Hifadhi ya Kimataifa. Tel Tzafit ni jina la Kiebrania la Tel es-Safi au Gathi ya Wafilisti. Na una vipande hivi vya askari wa Wafilisti hapa wakiwasalimu wageni kwenye eneo hilo.

Na huo ni mji mkubwa. Na tena, wakati wa karne ya tisa, ulikuwa mji mkubwa zaidi tunaoujua katika Levant, mkubwa zaidi kuliko Yerusalemu au mji mwingine wowote, mkubwa sana. Waakiolojia ambao wamekuwa wakifanya kazi huko Gath walipata kisiki kilichochongwa kwa jina la Goliathi, ambalo linavutia kidogo hapo.

Kusini zaidi kando ya Bonde la Lakishi, tuna eneo la Lakishi. Tena, jiji kubwa, jiji kubwa sana, jiji la pili kwa ukubwa katika Yuda, la pili kwa Yerusalemu pekee. Kwa njia, huu si ukuta wa kale.

Huu ni ukuta uliojengwa wakati wa miaka ya 1930 au baadaye kwa ajili ya kutupa uchafu kutoka kwa uchimbaji hapa ambao ulitupwa hapa, lakini ni mji mkubwa sana. Hapa kuna tena taswira ya msanii ya jinsi ulivyokuwa wakati wa uvamizi wa Waashuru mnamo 701 KK.

Unaweza kuona ngome hii ya jumba la Yuda kwenye Acropolis. Jukwaa bado lipo hadi leo, na kuta zipo.

Na imechimbwa mara kadhaa. Kwa sasa, inachimbwa, nadhani, na kundi la Austria. Ilichimbwa na msafara wa Wamarekani na Israeli miaka kadhaa iliyopita.

Na kabla ya hapo, bila shaka, uchimbaji mkubwa uliofanywa na David Ussishkin. Na kisha kabla ya hapo, nyuma katika miaka ya 1930 na James Leslie Starkey. Kwa hivyo, mchoro wa msanii wa malango ya Lakishi yakishambuliwa na wanajeshi wa Senakeribu.

Mnamo 701 KK. Sawa, Makeda, kama unakumbuka, kushindwa kwa muungano wa Wakanaani na Waisraeli na Yoshua, wafalme wote wa Wakanaani walijificha kwenye pango, Makeda, na wakauawa hapo. Na mlango wa pango ulikuwa umefungwa.

Na Makeda labda ni eneo linaloitwa Khirbet el-Qom, lililopo hapa, lililochimbwa miaka ya 1970 na Dever na Jack Holliday katika Chuo Kikuu cha Toronto. Halijachapishwa. Maandishi hayo, walipata maandishi hapo, ambayo yamechapishwa, maandishi ya Khirbet el-Qom, lakini tovuti hiyo haijachapishwa.

Kwa bahati mbaya, Profesa Holliday alifariki, kwa hivyo sijui ni nani anayefanyia kazi hilo. Lakini tena, hili ni tatizo katika akiolojia.

Una uchimbaji, na mchimbaji anafariki. Nani atachukua kazi hiyo na kuichapisha? Ni wazi kwamba taarifa hupotea profesa anapokufa na mchimbaji anapokufa. Kwa hivyo, ripoti haitakuwa nzuri sana isipokuwa waandike maelezo mazuri.

Kwa sababu taarifa iliyo kichwani mwa kichimbaji hicho imepotea milele, maandishi hapa yanamtaja Yahweh na Ashera wake na, bila shaka, Bill Dever, ambaye alifanya kazi juu ya hayo na kuyachapisha katika Chuo Kikuu cha Hebrew, Hebrew Union College Annual, samahani, HUCA, mwishoni mwa miaka ya 1960. Amefanya mengi ya hayo, akidokeza kwamba kulikuwa na aina fulani ya dini iliyokandamizwa ya Mungu, Yahweh, Bwana, akiwa na mke au mwenzi.

Na kile ambacho Dever haonekani kuelewa ni kwamba Biblia inazungumzia hili. Inaitwa syncretism, mchanganyiko wa dini za Wakanaani na Waisraeli uliowasumbua Israeli na Yuda katika uhai wake wote. Kwa hivyo, kupata kitu kama hiki hakupaswi kuwa jambo la kushangaza.

Ni Wayahudi na Waisraeli tu wanaofanya syncretism, wakichanganya dini hizi mbili pamoja. Na hii si dini ya kitamaduni iliyokandamizwa ambayo Dever anafikiri ilikuwa hivyo. Ilifanywa tu na watu wengi kwa sababu walichukua vipengele vya dini zote mbili na kuvichanganya pamoja.

Kwa hivyo, jina la kuvutia hapo, jina la kushangaza, halipaswi kuwa mshtuko hata kidogo. Mojawapo ya maeneo ya kwanza yaliyochimbwa kwa utaratibu katika Nchi Takatifu ilikuwa mahali palipoitwa Tel Beit Mirsim. Bado hatujui jina la kale la eneo hilo.

Albright alidhani ni Debir. Kwa bahati mbaya, alikuwa amekosea. Lakini ilichimbuliwa katika miaka ya 20 na 30 na William Foxwell Albright na kuchapishwa.

Na hongera kwa wakati wake. Hii ni picha ya kuvutia sana hapa. Huyu ni Cyrus Gordon mwanzoni mwa miaka ya 1930 akiangalia kile walichokidhania kuwa ni divat.

Kwa kweli ni kinu cha mzeituni, sehemu ya chini ya kinu cha mzeituni. Cyrus Gordon, nilikuwa na bahati ya kumsikia akitoa hotuba mwaka wa 1992 kabla hajafariki. Lakini alikuwa msomi hodari wa Kiyahudi, mwenye kipaji cha ujuzi wa lugha na aina fulani ya ujinga.

Mawazo yake mengi yalikuwa kinyume cha kawaida, lakini alikuwa msomi mwenye ushawishi mkubwa sana wa wakati wake. Sawa, kwa hivyo tunahama kutoka Shefela hadi nchi ya vilima. Na unaweza kuona tofauti tena.

Tena, sawa na nchi ya vilima ya Efraimu na Manase, hii ni nchi ya vilima ya Yuda. Na eneo lile lile, linalofanana hapa. Betheli na Ai, tutazungumzia hilo na kulifafanua katika hotuba nyingine.

Lakini tena, mandhari ya eneo hili la milimani na baadhi ya maeneo maarufu ya kibiblia. Tena, unaweza kuona vitongoji vya Yerusalemu kwenye anga hapa, lakini hapa ni Jib, eneo la Gibeoni ya kale. Unaweza kuona tena matuta juu, na mji wa kale ungekuwa juu hapa, sasa umefunikwa kwa sehemu na mji wa Palestina.

Jib iliyo karibu au Gibeoni ya kale ni Nabii Samweli. Na hii, kwa Kiarabu, inamaanisha nabii Samweli, inasemekana mahali alipozikwa. Ingawa Biblia inasema hakuzikwa hapo, alizikwa Rama.

Na hapa tena ni mahali muhimu. Palikuwa mahali kwenye ukingo wa Yerusalemu. Uchimbaji huko umefichua ushahidi kutoka Agano Jipya na Agano la Kale, labda mnara wa kuingilia au ngome iliyolinda njia za kuelekea Yerusalemu.

Baadaye, majeshi ya Waislamu na ya Crusaders yangesimama kwa Nabii Samweli na kuona mji mtakatifu kwa mara ya kwanza kabla ya kusonga mbele. Nabii Samweli pia labda ilikuwa mahali pa juu pa Gibeoni, si Gibeoni yenyewe, bali mahali pa juu palipojitenga na mji. Na unaweza kuona hapa kutoka Mlima wa Mizeituni, mbali sana kwenye upeo wa macho, kuna msikiti wa Kiislamu juu ya Nabii Samweli, kama unavyoonekana leo.

Kwa njia, hapo ndipo Sulemani alipoomba hekima mwanzoni mwa utawala wake. Picha ya mapema sana hapa ya picha ya kisasa ya magofu ya Tel El Ful au Gibeon ya Sauli, Givat Shaul kwa Kiebrania. Tel El Foul inamaanisha Kilima cha Maharagwe, ambacho ni cha kuchekesha kidogo.

Lakini labda ni mahali pa Gibe'a ya kale. Yerusalemu, tena, iko kusini hapa. Hii ndiyo barabara kuu inayoelekea kaskazini kuelekea Shekemu.

Na hii ni kona ya magofu. Ilichimbwa kwanza na Albright miaka ya 1920, kisha na Paul Lapp miaka ya 1960, na kazi fulani ilifanywa baadaye kuliko hiyo pia. Kazi ya Albright haikuwa ya kiwango cha juu.

Lapp's ilikuwa bora zaidi. Tena, siwezi kuwa na uhakika kabisa kwamba hapa ndipo Gibe'a ya Sauli ilipo, lakini labda ndiyo iliyopendekezwa zaidi. Tena, tanbihi nyingine ya kisasa ya kuvutia.

Una jengo hili lililokamilika kwa sehemu hapa. Hii ni picha kutoka kwa jengo hilo linaloelekea Yerusalemu, ambalo lilikuwa jumba la kifalme la majira ya joto la Mfalme Hussein wa Jordan. Na hilo lilikuwa likiendelea kujengwa wakati Vita vya Siku Sita vilipoanza mwaka wa 1967.

Na hapo ndipo ilipo, bado haijakamilika, mbali na mfalme wa Yordani. Na bado ipo. Lakini ni eneo zuri kwa sababu kutoka Gibe'a au kutoka Tel El Ful, unaweza kuona Mediterania na Bonde la Yordani.

Una mandhari nzuri sana hapo. Na hapo pangukuwa mahali pazuri pa kujenga jumba la kifalme, iwe wewe ni Mfalme Sauli au Mfalme Hussein. Kusini mwa Yerusalemu, kusini mwa Yerusalemu, ndipo mwanzo wa Bonde la Refaimu.

Na kwa kweli, mwanzo wa bonde hilo ni njia ya kusini kuelekea Yerusalemu. Na hii inatumika tangu Wa-Ottoman au Waingereza walipojenga reli kutoka Jaffa hadi Yerusalemu. Ninaamini Wa-Ottoman walifanya hivyo.

Reli hiyo bado ipo. Bonde la Rephaim pia lilikuwa mstari wa kijani kati ya Ukingo wa Magharibi na Israeli. Kwa hivyo, hili lilikuwa eneo la mpaka wakati wa miaka kati ya vita vya 1948 na 1967.

Hiki kilikuwa kikapu cha mkate cha Yerusalemu. Tena, mashamba, mashamba na vijiji vidogo na vijiji vilienea katika Bonde la Refaimu na kuleta chakula, vililima chakula, kwenye miteremko na katika bonde lenyewe, na kumpa Yerusalemu na mazingira yake chakula. Juu kabisa ya Bonde la Refaimu, kabla halijapinda hadi mwanzo wake karibu na Yerusalemu, kuna eneo la kilima la Ramat Rachel.

Leo ni mapumziko ya kisasa na kibbutz. Na hii ndiyo bwawa la kuogelea hapo. Na, lakini juu ya kilima kuna eneo la Enzi ya Chuma.

Sasa eneo hili la Enzi ya Chuma liligunduliwa na kufukuliwa kwa mara ya kwanza mnamo 19, miaka ya 1920 na Benjamin Mazar na kisha baadaye na Yohanan Aharoni, mwanafunzi wa Mazar katika miaka ya 1950 na mwanzoni mwa miaka ya 60. Na

baadaye, mnamo 2007, naamini, Chuo Kikuu cha Tel Aviv kilifanya uchimbaji mkubwa na tafsiri mpya ya eneo hilo.

Hii ndiyo tafsiri yao ya jumba la kifalme na ngome huko Ramat Rachel, iliyoandikwa katika karne ya 8 na 7 na kisha katika karne ya 6 KK. Eneo hili labda lilianzishwa angalau mapema kama utawala wa Uzia na pia lilitumiwa na Hezekia. Awamu ya pili ilijengwa na Yehoyakimu.

Na hilo linatajwa katika Yeremia huku Yeremia akilalamika na kumkemea Yehoyakimu kwa kutumia pesa kwenye majumba ya kifahari. Na anaelezea vitu vilivyopatikana katika uchimbaji. Kulikuwa na ushahidi wa ukaaji wa Wababeli na Waajemi hapa pia, ikiwa ni pamoja na bustani ya kifahari na bustani za mtaro zilizoizunguka.

Tena, watu wa Tel Aviv, wakiongozwa na Oded Lipschitz, wametafsiri upya hili kama eneo la Ashuru au Babeli kuliko eneo la Yudea, ambalo utamaduni wa kimwili hauonekani kufaa hata kidogo. Kwa hivyo, nadhani wamekosea katika tafsiri yao. Nadhani lilikuwa eneo la Yudea ambalo lilitumika tena wakati wa kipindi cha Uajemi kama eneo la utawala.

Ni eneo zuri, ni wazi kwamba ni eneo ambalo ungependa kuwa na jumba la kifalme, lenye mandhari nzuri. Na tena, upepo unaotoka Mediterania kuelekea Bonde la Kusafisha hupiga mteremko wa magharibi wa kilima hiki. Kusini zaidi kando ya njia ya vilima, kusini mwa Yerusalemu, ni Bethlehemu ya Yudea.

Na tena, sehemu kubwa ya historia yake, kijiji kidogo sana, leo mji mkubwa wa Palestina kwa sababu ya uhusiano wake na kuzaliwa kwa Kristo pale katika Kanisa la Kuzaliwa kwa Yesu au chini ya Kanisa la Kuzaliwa kwa Yesu. Ni machache sana yanayojulikana kuhusu Yerusalemu ya Enzi ya Chuma kuhusu Agano la Kale pamoja na Agano Jipya kwa sababu limejengwa juu yake. Na kumekuwa na maeneo ambapo uchimbaji mdogo umefanyika, na vifaa vya Enzi ya Chuma vimepatikana hapo.

Unakumbuka Daudi alitamani maji kutoka kwenye kisima kwenye lango la Yerusalemu. Na hakuna chemchemi iliyopatikana hapo. Kungeweza kuwa na visima vilivyochimbwa hapo, lakini hakuna chemchemi.

Haya yote ni maswali ambayo hayajajibiwa. Takriban miaka 20 iliyopita, kulikuwa na makala bora kuhusu topografia ya Bethlehemu, ambayo ilichapishwa katika, naamini, PEQ, Palestine Exploration Quarterly. Lakini zaidi ya hayo, ni machache sana yanayojulikana kuhusu Bethlehemu katika kipindi hiki cha awali.

Jina Bethlehemu, bila shaka, kwa Kiebrania linamaanisha nyumba ya mkate. Na inaonekana kuwa ni kabla ya Israeli. Kwa hivyo, kunaweza kuwa na aina fulani ya

pendekezo la mahali patakatifu pa Wakanaani hapa, labda kwa mungu wa nafaka au kitu kama hicho.

Hizi zote ni nadhani. Mwonekano mzuri hapa. Nina mwonekano wa kuvutia zaidi wa Bethlehemu hapa katika nchi ya vilima, jangwa la Yuda hapa, na kisha ng'ambo ya ufa, unaruka juu ya ufa na unaona nchi ya vilima ya Yordani, Nyanda za Madaba, au Mishor ya kibiblia.

Na kuna mwonekano huo wa kuvutia zaidi hapa. Tena, uko hapa na nchi ya vilima, ukingo wa nchi ya vilima hapa na hiki, naamini, kijiji cha Wapalestina. Na kisha unashuka chini kwenye jangwa la Yuda hapa, ambalo linaonyeshwa na vilima hivi hapa, na kisha unashuka hadi Bahari ya Chumvi.

Kwa hivyo, labda uko futi 2,000, futi 2,500 juu hapa, Bahari ya Chumvi ikiwa futi 1,400 chini ya usawa wa bahari. Kisha una mwinuko hadi kile kinachoweza kuwa tambarare za Moabu, upanuzi wa kusini wa tambarare za Moabu, ambapo Waisraeli walipiga kambi, Kitabu cha Hesabu. Na hatimaye, kilele cha juu cha Nyanda za Juu za Transjordanian, na huo ndio mwanzo wa Mishor, Tambarare za Madaba.

Kwa hivyo, ni mandhari ya kuvutia sana inayoonyesha maeneo tofauti ya topografia na kijiografia. Katika sehemu hiyo ya nchi. Mbali zaidi kusini, tunafika Hebroni, Mlima Hebroni hapa.

Tena, ni mji na kielimu haujulikani sana. Kumekuwa na kazi nyingi, lakini sehemu kubwa ya Safu ya kale ya Hebroni imefunikwa na kaburi la Kiislamu na haiwezi kuchimbwa. Hii ni Pango maarufu la Makpela, mahali pa kuzikia mababu.

Na tutazungumzia zaidi kuhusu hilo katika onyesho lingine la slaidi. Mandhari nyingine ya nchi ya vilima ya Yuda. Na kisha tunaelekea kusini kuelekea Negebu.

Negebu inamaanisha upepo mkavu au wa kusini, na hii ni sehemu ya kusini ya Nchi Takatifu au Nchi ya Israeli. Na ni aina ya eneo la mpito. Negebu ya kibiblia iko katikati ya Beersheba.

Na kuna Negevu ya mashariki hapa na Negevu ya magharibi upande huu wa mji wa kale wa Beersheba. Na hili ni eneo la mpito ambalo lingeweza kulimwa tena wakati wa mvua. Kilimo kikavu kiliwezekana, lakini katika miaka ya kiangazi, hapana.

Haikuwezekana kufanya kilimo. Lakini ilikuwa eneo muhimu kimkakati na kijeshi kwa sababu lililinda kote Negev na kuvuka njia za viungo hadi bandari za Gaza na Ashkelon. Na kwa hivyo, ikiwa ungedhibiti Negeb, haswa Negeb ya mbali au Negeb ya kusini, tungezungumzia baada ya dakika moja; ulikuwa na udhibiti wa njia hizo za biashara, njia za viungo.

Na hiyo ndiyo njia mojawapo ambayo Sulemani angeweza kuleta mapato mengi katika ufalme kwa sababu alikusanya ushuru kutoka kwa misafara hiyo. Hapa kuna picha za Negebu na jinsi inavyoonekana. Mojawapo ya maeneo makubwa katika Negebu ya mashariki, Negebu ya kibiblia, ni Aradi.

Tulizungumzia Arad hapo awali. Na kwa kweli kuna miji miwili hapa. Mji, mji wa shaba wa awali, ambao unaona mbele hapa, ambao ni mji mkubwa, uliohifadhiwa vizuri sana, uliochimbwa na Ruth Amiran.

Na kisha ngome ya Israeli, moja ya ngome za mpakani za Yuda, ambayo ilichimbwa na Aharoni, zote mbili katika miaka ya 1960. Na kuna picha zingine. Unaweza kuona mstari wa ukuta wa jiji la shaba la mapema ukiwa na minara yenye umbo la kiatu cha farasi, sifa nzuri sana ya kipindi hicho cha mapema.

Na kisha, bila shaka, lango la Waisraeli kuingia kwenye ngome iliyojengwa upya. Beersheba, tena, ni kitovu, aina ya malkia wa Negebu. Na tumeona picha zake hapo awali, au picha yake, ikielezea jinsi mnyama anavyoonekana.

Lakini unaweza kuona baadhi ya kazi ya ujenzi upya ambayo imeendelea. Huu ulikuwa mji uliopangwa, tena. Haukujengwa bila mpangilio tu.

Ilipangwa na kujengwa kwa uangalifu sana wakati wa Enzi ya Chuma na ufalme wa Yuda. Kusini mwa Negebu kuna nyanda za juu za Negebu. Na tena, haya ni maneno ya kibiblia.

Kwa hivyo, unaposema Negebu kwa Kiebrania cha kisasa, ni sehemu yote ya kusini, ndefu ya kusini ya jimbo la Israeli, hadi Eilat. Kwa hivyo, hii, tena, ni istilahi ya kibiblia. Nyanda za juu za Negebu hazina ukarimu sana, hata hivyo, ni kavu sana na ngumu.

Maktesh Ramon ni volkeno kubwa. Kuna, Maktashim ni aina ya neno la kipekee la Kiisraeli kwa mabonde haya ya kijiolojia au kijiografia au volkeno zinazoenea katika eneo hili. Avdot ni mji uliojengwa na Wanabatea, mji wa enzi ya Agano Jipya katika nyanda za juu za Negeb, na Wanabatea waliojenga Petra na baadhi ya miji mingine mikubwa huko Jordan na kaskazini mwa Saudi Arabia.

Jangwa la Zini. Hapa ndipo Waisraeli, tena, katika Negebu ya kisasa, nyanda za juu za Negebu, hapa ndipo Waisraeli walipokaa jangwani. Picha nyingine ya jangwa la Zini hapa.

Sasa, hata katika eneo hili lisilofaa sana, katika karne ya 11 au 10, kulikuwa na mfululizo wa ngome za kijeshi zilizojengwa juu ya vilele vya vilima katika maeneo mbalimbali ya eneo hili. Na zilikuwa, wakati mwingine, zilikuwa katika maumbo tofauti. Zilikuwa za mviringo, au zilifuata tu topografia ya kilele cha kilima.

Lakini swali limeulizwa mara nyingi, ni nani aliyejenga hizi? Je, walikuwa Waisraeli? Je, kulikuwa na majaribio ya Waisraeli ya kuishi katika eneo hili, labda chini ya Daudi au Sulemani? Au yalikuwa maeneo yasiyo ya Waisraeli na watu wa Bedouin, kama vile Waamaleki au watu wengine? Na hili bado ni swali lililo wazi. Kumekuwa na makala nyingi zilizoandikwa kuhusu hilo. Mojawapo ya maeneo haya ni ya kipekee kwa njia ambayo baadaye kidogo, mwishoni mwa karne ya tisa, mwanzoni mwa karne ya nane, Horvat Teman inajulikana zaidi kama Kuntillet Ajrud.

Na tutazungumzia zaidi kuhusu hilo tunapozungumzia maeneo yetu ya karne ya nane. Lakini ni tovuti ya kuvutia sana bila shaka. Kedesh Barnea ni tovuti nyingine katika nyanda za juu za asili.

Tena, kitaalamu, huko Sinai leo, Kuntillet Ajrud na Kedesh Barnea zote ziko Misri kwa sasa, lakini zote mbili zilichimbwa na Waisraeli wa Israeli wakati wa uvamizi wa Sinai. Unaweza kuona minara, ngome hapa, minara inayozunguka ngome ya mraba. Kedesh Barnea, tena, ndipo Waisraeli walipopiga kambi kwa sababu kulikuwa na chemchemi hapo.

Majira ya kuchipua Ein Kedes huhifadhi jina hilo, Kedeshi, au takatifu, linalotokana na neno takatifu. Sawa, mashariki mwa Negevu kuna Aravah. Huu ni mwendelezo wa Bonde la Ufa kusini mwa Bahari ya Chumvi hadi Ghuba ya Eilat au Ghuba ya Aqaba, chochote unachotaka kuiita.

Na hii tena ni aina ya ubomoaji. Inapanda juu kidogo ya usawa wa bahari na kisha kurudi chini hadi usawa wa bahari inapogonga Ghuba ya Eilat. Na Waisraeli, kama unavyoona hapa, wametumia hii na kujenga jamii huko, ikiwa ni pamoja na Yotvata, kibbutz, na maarufu kwa maziwa yake ya chokoleti.

Hiyo inasema chokoleti. Kuna maziwa ya chokoleti kutoka oasis ya Yotvata huko Aravah. Katika miaka 15 au 20 iliyopita, kumekuwa na uchimbaji mkubwa upande wa Jordan wa mpaka wa kisiasa.

Inapita katikati ya eneo hilo kati ya Israeli na Jordan. Upande wa Jordan, Wadi Feynan, una maeneo ambayo yamegundua shughuli kubwa ya uchimbaji wa shaba. Na hapa ndipo mahali kuu pa Khirbet en-Nahas, magofu ya shaba, nadhani unaweza kusema.

Na hilo limechimbwa na UCSD, Chuo Kikuu cha California San Diego, na Tom Levy. Na baadhi ya ugunduzi wa ajabu sana huko, na vile vile kusini zaidi huko Timna, Bonde la Timna na Chuo Kikuu cha Tel Aviv, umepatikana tena kupitia upimaji wa miale ya kaboni; wamekuwa wazi kabisa kwamba hii ni shughuli ya karne ya 10 hapa, shughuli za uchimbaji madini, shughuli kuu za uchimbaji madini. Hii ni wazi sio tu operesheni iliyopangwa ya ndani.

Hii ni wazi kutoka kwa utawala mkubwa wa ufalme ambao ungefanya hivi. Na swali ni, nani? Tunaamini hii ni kazi ya Sulemani. Na hii ni lango la kuingia katika eneo lao hapa.

Na kwa kweli wamegundua, nadhani, kinyesi cha punda ambacho bado kimehifadhiwa katika lango hili la punda kikitunzwa hapo au kuhifadhiwa hapo huku wamiliki wao wakipakia na kupakia. Kuna uvumbuzi mwingi wa kushangaza na uvumbuzi wa kushangaza hapo. Kwa vyovyote vile, tutazungumzia zaidi kuhusu hilo.

Eilat na Etzion Geber. Hii ndiyo bandari. Hii ndiyo mwisho wa Aravah.

Hii ni Ghuba ya Aqaba au Eilat. Eilat iko mbele hapa. Mji wa Aqaba wa Jordan uko hapa.

Mpaka kati ya mataifa hayo mawili uko katikati. Na mahali fulani katika eneo hili palikuwa na bandari ya Sulemani ya Etzion Geber. Ilikuwa wapi? Huo pia ni mjadala mwingine.

Mwishoni mwa miaka ya 1930, Nelson Glueck, rabi wetu maarufu wa akiolojia tuliyemzungumzia hapo awali, alichimba eneo linaloitwa Tell el-Khalifeh katikati ya Aravah. Hii ni Aravah hapa inayoangalia kaskazini au kusini. Sina uhakika ni ipi.

Lakini hapa ni Aravah, mhimili wa kaskazini-kusini. Na alipogundua kile alichiamini kuwa Etzion Geber ya kibiblia, bandari ya Sulemani, na eneo la uchimbaji wa shaba. Na eneo la uchimbaji wa shaba lenye tanuru na chochote kilichojazwa kando ya njia, aliacha tafsiri hiyo.

Lakini bado aliamini kwamba hii ilikuwa bandari ya Etzion Geber, mji wa Sulemani. Tatizo lilikuwa kwamba hii ilirekebishwa na kuchapishwa na Gary Practico katika miaka ya 1980, mwanzoni mwa miaka ya 90. Na Practico alitambua kwamba vyombo vya udongo vinaonekana kama vilirudi nyuma tu hadi yapata karne ya 8, si karne ya 10, wakati wa Sulemani.

Kwa hivyo, ikiwa ni Etzion Geber, tuna suala la mpangilio wa matukio hapa. Hata hivyo, kusini zaidi, nyuma ya mpaka kati ya Israeli na Misri, kuna mahali panaitwa Kisiwa cha Coral. Na hii ni picha yake hapa.

Nadhani tuna picha zingine zinazokuja. Na hiki kilikuwa kisiwa ambacho kilikuwa na ziwa lililohifadhiwa na huenda kikawa jibu letu kwa eneo la Etzion Geber au bandari ya Solomoni. Kuna picha bora zaidi hapo, tukiangalia Jordan na kisha Saudi Arabia upande wa kusini ng'ambo ya Ghuba ya Aqaba.

Eneo ambalo limechunguzwa na kuangaliwa. Hii ni ngome ya enzi za kati hapa juu. Lakini ilikuwa na kuta za kaburi kuzunguka, na vyombo vya udongo vya Enzi ya Chuma vilipatikana.

Je, hapa ndipo palipokuwa na Ezion Geber? Labda. Tena, maswali hayo yanabaki wazi. Kwa hivyo ikiwa hiyo ilikuwa Etzion Geber, tuna swali.

Tel El-Khalifeh ambayo Glueck alichimba ilikuwa nini? Huenda Eilat ya kibiblia au eneo lingine ambalo lilikaliwa na Edomu au Israeli, Yuda, au vyote viwili. Sawa, kwa hivyo tunavuka ufa na kuingia Trans Jordan hapa. Na tunaangalia nyanda za juu za Edomu.

Hapa ndipo Esau na wazao wake walipoishi na kuwa ufalme wa Edomu. Na hapa tena, ni jiwe la mchanga la Nubia, rangi nyekundu kwa mawe, tena, ambapo unapata neno Edomu kutoka kwa Adamu. Na juu sana kwa urefu.

Tena, vilele hivi vya vilima vilikuwa na urefu wa futi 3,500 juu ya usawa wa bahari. Na kwa mwinuko huo, ulipata mvua ya kutosha na ungeweza kufanya kilimo kikavu. Lakini kwa sehemu kubwa, isipokuwa uko kwenye nyanda za juu, Edomu ilikuwa kavu sana na tasa.

Hapa kuna picha kutoka Petra Park inayoangalia baadhi ya milima inayozunguka eneo hilo kubwa. Tena, Edomu ya kibiblia. Sasa, alama maarufu sana au eneo maarufu sana huko Edomu ni Mlima Hori.

Mlima Hori ni mahali ambapo Haruni alizikwa na Musa na watu wa Israeli walipokuwa wakipita. Hapa unaweza kufikiwa kupitia matembezi marefu kutoka Petra. Na mandhari, kama unavyoona hapa, ni ya kuvutia.

Madhabahu halisi ni madhabahu ya Kiislamu. Yalijengwa juu ya madhabahu ya Byzantine yaliyojengwa upya chini yake. Kwa kweli, uchimbaji wa Kifini ulio karibu unagundua aina ya majengo tata chini ya mlima ambayo labda ni mtandao wa usaidizi wa madhabahu haya ya hija.

Sina uhakika kuhusu hilo. Lakini mandhari ya ajabu kutoka Mlima Hori, au leo inaitwa Jebel Harun kwa Kiarabu. Na hii ni mandhari tena kutoka Edomu hadi Arava na jangwa la Zin-Byan.

Kwa hivyo, tena, ni tamasha zuri la historia ya kibiblia kwa sababu unaona Arava, na kisha kwenye ukungu, ambao hauonekani wazi hapa, kuna jangwa la Zini, ambapo Waisraeli walikaa kwa miaka 40. Na kisha, mwishowe, picha nyingine nzuri ya Trans Jordan kutoka kwa mtazamo wa nchi ya vilima. Tena, nchi ya vilima, nyika ya Yuda, Midbar, Bahari ya Chumvi, na kisha nyanda za juu za Yordani.

Kwa hivyo, maeneo mengi tofauti na maeneo madogo katika Nchi Takatifu na hali nyingi tofauti za hali ya hewa, baadhi ni tajiri sana, mengine ni makavu sana, lakini aina kubwa sana ya topografia na tofauti za kikanda. Asante sana.

Huyu ni Dkt. Jeffrey Hudon katika mafundisho yake kuhusu Akiolojia ya Kibiblia. Hii ni kipindi cha 7, Uwanja wa Kijiografia, Sehemu ya 3.